

ДИАЛЕКТЪТ КАТО ПИСМЕН ТЕКСТ, ИЛИ ЗА ЕДНА ТЕКСТОВА ФЕНОМЕНОЛОГИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ ДИАЛЕКТИ

*Иван Г. Илиев, Петко Д. Петков, За нашенската литература
или за новобългарските писмено-диалектни езикови форми.
София: Буквица, 2023. ISBN 978-954-92858-8-8*

Доц. д.ф.н. Мая Горчева

Университет по библиотекознание и информационни технологии – София

Трудно ще поместим тази книга сред строго разграничените дисциплини – тя има за предмет писмено диалектните проявления на новобългарския език и говори за диалектите, но ги показва чрез записани литературни текстове; говори и за литература, но изградена от устни разкази, и езикът ѝ е определен от говорната, а не от литературната практика. Да припомним, че самото понятие за литература като обозначение за високохудожествени, изучавани и интерпретирани словесни творби е сравнително ново, едва от края на XVIII век, от идването на модерните времена, откогато са и най-ранните приведени в изданието примери за записани диалектни езикови форми.

Наред с това от десетилетия в литературните науки текат къде по-нормативни, къде по-консенсусни опити да се прокара граница между художествено въздействащото слово и пластичността му, която се проявява в синкретизма на различни функции. По ръба на това влизане-излизане от кода на художествения канон е и словесното богатство на писмено диалектните езикови форми на българския език, което разкрива пред нас книгата на проф. Петко Петков и доц. Иван Илиев. Двата учени със завидна библиография в изследването на историческото езикознание, експерти в областта на старобългарския, разкриват многозвучието на езика ни в речевите му проявления от новобългарския период, когато се разчертават полетата на кодифицираните му употреби, и създават една антология на писмено диалектните форми.

Освен по оста на времето тази антология се разгъва и по оста на пространството – от историческите миграции и културните центрове на българите, средоточията на религиозните общности до актуалното заявяване през глобално достъпните социални мрежи и блогове. През многоезичието на писмено диалектните форми се очертава картина на историята на българското

езиково съзнание, което е много по-космополитно, минало през полифонизма на междуезиковите контакти, например в католически Банат или Москополе (дн. Воскопоя в Албания), където още през 1794 г. гръцко-арумънският книжовник Даниил съставя четириезичен гръцко-албанско-арумънско-български речник. Част от историята на българския език – и от българското ни самопознание – са посочените от двамата автори български текстове, записани не само на кирилица, но и на латиница, включително по албанската или турската азбука; дадени са в транслитерация и текстове, чиято графика е арабица или гръцки букви.

Тази космополитност личи и от преплитането на езиците в записаната устна реч, която съставителите на своеобразната антология характеризират с утвърдения в литературната наука термин „макароническа поезия“. Чрез него се класифицира типът пародийна „учена“ поезия, смесваща латински с просторечие, която пишат поети от Античността насетне, позната от пародийните стратегии на романа „Гаргантюа и Пантагрюел“ или от езиковите игри на модернисти и постмодернисти. Макаронически по неизбежната интерференция на официалните езици и домашния диалект са езиковите форми на българските общности извън българските териториални граници и българския образователен стандарт.

Антологията има изключителна научна стойност в полето на теренното проучване на диалектологията и социолингвистиката с регистрирането на явления на езиково вариране, но и с привличането на вниманието към социалните ситуации, които отразяват диалектните текстове, с което тя е колкото езикознание, толкова изследване на българската културна история и настояще. Писмено диалектните форми в Антологията обхващат двата полюса на високото сакрално със своя „нашенски“ превод на свещените текстове в култа – и всекидневието до телесната долница, до която опират комичните анекдоти. Със следи от балкански диалект е преводът на Новия завет, направен в Букурещ от Петър Сапунов с издания от 1828 и 1833 година (с. 256 – 257). Диалектът е бил единствената достъпна езикова форма за предаване на Светото послание и от този езиков опит остават както свидетелства за религиозната осветеност на делника като черковни песни (срв. тези на банатските католици, с. 18 – 19, с. 21, или други от Разложко, с. 188) или Символ верую (с. 335). На диалект се създават и образци на високата литература, каквото начинание предприема Григор Пърличев с превода на Първа песен от „Илиада“. Както знаем от историята, унищожителна критика тъкмо на диалектната несръчност на този опит идва от носителите на друг диалект от българската емиграция в Браила. Ако продължим по скалата на употребите, разнообразие от диалектно писмени форми показват приватните обмени или делнично-прагматичните текстове като писма или готварски рецепти. След установяването на единен за националната територия правоговор и правопис диалектът се превръща в кон-

трапункт на езиковата норма. В литературните разкази употребата му сигнализира за пародийно-осмиващо внушение, както при Чудомир, и за рязко слизване на тематиката към битово-тривиалното, дори до нецензурност в каскади от нелепи гегове (като при фабулите на Стоян Николов-Торлака). Стилистично неутрално на диалект се предават меморати и се разказват случки от всекидневието, както звучат турцизмите в разказите на Михалаки Георгиев, или мекотата и умалителните имена при Т. Г. Влайков, с конотацията на емоционално съпричастие. Или за възсъздаване на немотията и убогото всекидневие, както в тъжния разказ за безрадостното детство, записан от разказвачка от с. Крепост, Хасковско (с. 303 – 304). Разказите в писмено диалектни форми улавят целия регистър от високото до ниското, от сакралното, намерило израз чрез „наша“ реч, до каламбурите на всекидневието.

И ако в диалектната общност на популярност се радват пиеси и сценки, поставени от местни самодейни трупи, българската литература произвежда разкази, които се опират на стилизираната диалектна реч – след сказовата традиция при Михалаки Георгиев или Чудомир, през пародиите на Елин Пелин към контаминацията с литературни образци на сюжетиране – например в по-ново време при Николай Хайтов, Боян Папазов („Муа у тупан“, 2000), Петър Делчев („Грънски разкази“, 2006, 2014, 2019), Стоян Николов-Торлака („Северозападен романъ“, 2014, 2016 с продължение „Автономията???“, 2015, 2016) или при колебливата възрожденска норма между черковнославянския и диалекта в романа „Възвишение“ от Милен Русков, 2011. Всички тези „инвазии“ на диалекта, които намират място в антологията на „нашенската литература“, имат несъмнен читателски отзвук и интерес, както преизданията на цитираните произведения показват (срв. високите тиражи на последния роман). Както и да тълкуваме тази рецептивна отзивчивост – дали се корени в комичния ефект, или в разпознаването на езиковата плоскост на споделимост на ироничното отношение, на по-дълбинно ниво включването на диалекта опира до активизиране на друго надлитературно отношение към текста, което минава през категориите на изконното и автентичното.

Без да заявяват такива валидни за общностното колективно цяло перспективи на антологията си, авторите пестеливо се впускат в теоретизации. Впечатляваща е обаче научната опора. Библиографията, която покрива страниците от 505 до 538, включва както източниците на поместените откъси, така и езиковедски изследвания върху историята и диалектите на българския език, вдвоявайки отново както в специализацията на авторите познанието за конституирането на общонационалната книжовна норма с регионалното и историческото явяване на вариации. Единият от авторите – доц. Иван Илиев, е и носител на говора на Маломирово (Амбарлия), Елховско, и дава свой личен принос към писмено диалектните форми (с. 432 – 435).

Основният термин „Нашенска литература“ е изведен от самите текстове, чийто автори схващат диалекта като изразяване на „нашенски език“. Обратно на националното самоопределяне, писмено диалектните речеве изяви възпроизвеждат онова предмодерно съзнание, което маркира родната територия с термини като „край“ („крайски вкус“ са наричали и българите емигранти в Съединените щати родните подправки и кулинария). Често пъти авторите на диалектни писмени текстове, били те наши съвременници, или съвременници на възрожденската епоха, са перифрастично назовани именно като родоначалници: „[...] народен будител от Банат направо зове своите земляци: [...]“ (с. 11), „съвременен нашенски паисиевец от Северозапада“ (с. 212). Днес тяхното просветителско дело е изнесено в интернет среда и те се осланят на откритите се възможности за нов тип образование и учене „в гугален“, както призовава Сашо Сариев, един от тези „съвременни родопски българомохамедански последователи на Паисий Хилендарски“ (с. 367).

Може да се обобщи, че добили видимост чрез новите медии и социалните мрежи, но предмодерни по импулса си, „наше“ и „нашенско“ обозначават не само начин на езиково изразяване, а и начин на живот, разкрит чрез сюжетите на писмено диалектните текстове, в който регионалното своеобразие удобно се вмества в глобалната ни съвременност. Диалектът препотвърждава идентификация и самосъзнание, като в конкуренция с книжовната форма на речта поема както репрезентативни, така и игрови функции в общуването.

Нашенците от рисунки на Чудомир стоят и на корицата на книгата. „Нашенци“ е озаглавил Чудомир и сборник със свои разкази от 1936 г. (отново в потвърждение на читателския интерес сборникът има преиздания от 1939, 1940, 1942, 1943, 1946, 1948). Удебелявайки епитетите „наше“ и „нашенско“ в записаните самоопределения, титулувайки блогъри или членове на фейсбук групи като „съвременни нашенски паисиевци“, авторите на разглежданата книга подсказват посоки за концептуализиране на езиковите явления, но оставят текстовете „да дишат“ и да намерят своята рецепция и читателска реакция. Само по себе си, през тези текстове проговаря езиковото разнообразие и чрез езиковото им пиршество се завръщаме към българското като траещо настояще и изживяване. В непретенциозните сюжети изпъкват ситуации или типове от социалното ни настояще, безизходиците на делничните хоризонти, но и неизтребимото жизнелюбие и игрова приповдигнатост. Утвърждава се идеята за българското, загърбила нормативните претенции, но много по-жива и вкоренена в потока на настоящето, изживявана непосредствено в личния опит и засвидетелствана в езика.

Значима с приносите си към езиковедските описания или синхронното изследване на българския език в писмено диалектните му форми, тази антология е и увлекателно четиво за най-широка публика, разкривайки чрез подборката от текстове менливото лице на съвременното живеене на българите и колективния народностен бит и манталитет.

**DIALECTS AS A WRITTEN TEXT,
OR ON THE TEXTUAL PHENOMENOLOGY
OF BULGARIAN DIALECTS**

*Ivan G. Iliev, Petko D. Petkov, On the Local Vernacular Literature or on the
New Bulgarian Written Dialectal Language Forms. Sofia: Bukvitsa, 2023.*

ISBN 978-954-92858-8-8

✉ **DSc. Maya Gorcheva, Assoc.Prof.**

University of Library Studies and Information Technologies – Sofia

ORCID iD: 0000-0002-4526-6799

E-mail: m.gorcheva@unibit.bg